

УДК 930.2:[902:001.32(477-25)

КИЇВСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ В ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ

кандидат історичних наук, Ставицька А. В.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Україна, м. Переяслав-Хмельницький

У статті здійснено огляд публікацій, що стосуються діяльності Київського археологічного інституту – першого спеціалізованого навчально-наукового закладу на території України, що готував професійних археологів та музеєзнавців. Встановлено, що у більшості праць, у яких у своєму контексті розглядаються проблеми вивчення археологічної освіти в Україні кінця XIX – 20-х рр. XX ст., відсутні повноцінні історіографічні огляди, а наявні мають вузькотематичний (переважно археографічний) та побіжний характер і не враховують всього комплексу джерел з даної проблематики.

Ключові слова: Київський археологічний інститут, археологічна освіта, наукові дослідження, історіографічні огляди, наука

Ставицькая А. В. Киевский археологический институт в исследованиях ученых / Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», Украина, Переяслав-Хмельницкий

В статье сделан обзор публикаций, касающихся деятельности Киевского археологического института – первого специализированного учебно-научного учреждения на территории Украины, который готовил профессиональных археологов и музееведов. Установлено, что в большинстве работ, в которых в своем контексте рассматриваются проблемы изучения археологической образования в Украине конца XIX – 20-х гг. XX в., отсутствуют полноценные историографические обзоры, а имеющиеся

имеют узкотематические (преимущественно археографический) и беглый характер и не учитывают всего комплекса источников по данной проблематике.

Ключевые слова: Киевский археологический институт, археологическая образование, научные исследования, историографические обзоры, наука

Stavytska A. V. Kyiv Institute of archaeology in scientific studies / State Institution of higher education «Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University», Ukraine, Pereyaslav-Khmelnytsky

This article provides an overview of publications relating to the activities of the Kyiv Institute of archaeology – the first specialized educational and research institution in Ukraine that trained professional archaeologists and museum employees. It was established that the majority of works, which in their context the problems of the study of archaeological education in Ukraine late XIX - 20's XX century, no full historiographical review, and available with narrow (mainly archaeological) and cursory in nature and do not include the whole complex of sources on this subject.

Keywords: Kyiv Institute of archaeology, archaeological education, research, historiography reviews, science

Вивчення становлення й розвитку освіти і науки в Україні є одним з пріоритетних напрямків історичних досліджень. Історія археологічної освіти 1917–1924 рр. не була предметом спеціального вивчення. З метою всебічного висвітлення процесу становлення і розвитку археологічної науки в Україні проведемо аналіз попередніх наукових досліджень, які безпосередньо чи побіжно стосуються зазначеної проблематики. За проблемним принципом умовно поділяємо науковий доробок на дві групи: 1) узагальнюючі видання з історії освіти, науки і культури УСРР у 1920-ті рр.; 2) праці з історії навчальних закладів, де розглядаються певні питання існування археологічних інститутів Києва та Одеси.

У низці досліджень з розвитку історичної науки України за радянських часів історія Київського археологічного інституту (КАІ) не відображається, є лише поодинокі згадки: витяг з протоколу засідання Президії Укрголовпрофосвіти про відсутність коштів для відкриття Київського археологічного інституту при ВУАН 24 жовтня 1924 р., м. Харків [1, с. 52-53]; посилення з фонду О. С. Грушевського на статут Українського археологічного інституту, 29 липня 1919 р. та положення про археологічний відділ АІ [2, с. 363]. У «Історії Академії наук України. 1918–1923: документи і матеріали» про КАІ повідомляється, що це вищий учбовий заклад, створений 1918 р., приєднувався до УАН, при цьому всіх викладачів та слухачів було звільнено, після кількох реорганізацій діяв фактично до кінця 1923 р. [3, с. 504]. Також повідомляється, що практичні заняття студентів КАІ відбувалися і у відділі антропології [3, с. 418].

У дослідженні установ історичної науки в УРСР Н. В. Комаренко немає згадки про КАІ, але розповідається про Інститут червоної професури при Всеукраїнському Центральному Виконавчому комітеті, який виник у 1932 р. і був дещо схожий до КАІ: 3-річний строк навчання, написання випускної роботи; організація навчання шляхом читання лекцій, проведення семінарських занять, групових чи індивідуальних консультацій [4]. І. Г. Шовкопляс називає такі науково-дослідні установи, що проводили дослідження археологічних пам'яток – Всеукраїнський археологічний комітет (1924 р.), Кабінет антропології ВУАН (перейменованій 31 березня 1922 р., 21 березня 1921 р. – «Музей антропології та етнології імені Ф.К. Вовка»), Інститут історії матеріальної культури АН УРСР – у 1938 р. перейменованій в Інститут археології [5].

Науковій та педагогічній діяльності багатьох викладачів Київського археологічного інституту були присвячені окремі дисертаційні дослідження українських вчених. Так, О. В. Вербовий досліджував діяльність Василя Базилевича. Він стверджував, що п'ятий життєвий етап В. М. Базилевича

характеризується активною викладацькою роботою в ряді вищих навчальних закладів Києва, серед яких був і КАІ (геральдика, сфрагістика, генеалогія, нумізматика) [6, с. 15]. Кандидатська дисертація та низка статей О. І. Ємчук були присвячені Сергію Івановичу Маслову [7-9; 10]. У підрозділі 3.3. дисертації «Внесок С. І. Маслова у становлення архівної освіти в Україні» на підставі документів фонду особового походження С. І. Маслова розглядається історія створення та діяльності КАІ. Архівні документи свідчать про наміри жакливіх репресій влади у серпні 1924 р. проти тих, хто намагався відродити КАІ на базових засадах [11, с. 11]. Дисертаційне дослідження Л.Ф. Приходько присвячене Олександрові Сергійовичу Грушевському. Вчена стверджує, що упродовж 1920–1921 рр. О.С. Грушевський викладав історичну географію України у КАІ [12]. Дисертаційне дослідження І. О. Хомак присвячене Данилу Михайловичу Щербаківському. Вчена стверджує, що Д. М. Щербаківський відіграв значну роль у підготовці мистецтвознавців у Київському археологічному інституті, гуртку «Студію» при Кабінеті українського мистецтва ВУАН та на Науково-дослідній кафедрі мистецтвознавства. З огляду на специфіку предмета дослідження (так званий «масовий матеріал»), він приділяв значну увагу набуттю слухачами навичок збирання експонатів, а не лише студіювання існуючих колекцій, а також виробленню адекватних дослідницьких методик. Поєднання педагогічно-комунікативного й методологічного напрямів діяльності дозволяє говорити про постання в 1920-х рр. школи Д. М. Щербаківського, поміж представників якої – Н. Коцюбинська, Л. Мулявка, М. Новицька та ін. [13, с. 11].

Життєвий та творчий шлях викладачів та слухачів Київського археологічного інституту змальовують і численні публікації в періодичних виданнях С. Г. Водотики, В. Ф. Кондрашова [14], О. М. Ситника [15], Г. М. Кураса, Р. М. Якушевої-Омельянчик [16], В. В. Павлової [17], О. І. Ємчук [7-9], І. І. Майко [18], Л. Григор'євої [19], Н. О. Якобчук [20], С. М. Панькової

[21], С. І. Білоконя [22], В. М. Корпусової [23-26], Н. В. Студенець [27-28] та ін. Пам'яткоохоронну діяльність студентів першого приватного археологічного інституту в Києві описує А. О. Горькова [29]. О. М. Лукашевич, характеризуючи розвиток археологічної освіти на українських землях, відзначає Київський та Одеський археологічні інститути як осередки фахової підготовки археологів на початку ХХ ст. [30].

І. Б. Матяш у 2001 р. захистила докторську дисертацію «Архівна наука і освіта в Україні 1917-го – 1930-х років» та за її результатами опублікувала монографію. Один з підрозділів обох цих праць відображає історію створення та функціонування перших навчальних закладів для підготовки архівних працівників. Вона виокремила 5 етапів функціонування Київського археологічного інституту [31-32]. У праці «Археологические институты в Украине: вклад в развитие архивного образования» І. Б. Матяш висвітлила коротку історію створення та діяльності Київського археологічного інституту, його значення як з точки зору вивчення історії архівної освіти, так і в плані спеціальної підготовки архівних кадрів [33]. У статті «Джерела до вивчення історії архівної науки і освіти в Україні 1920–1930-х років» І. Б. Матяш проаналізувала репрезентативний комплекс історичних джерел, який склав підґрунтя для утворення наукового фактичного знання про архівну науку і освіту 1920–1930-х років та об'єктивної реконструкції етапів архівного будівництва в Україні цього періоду [34, с. 299-300]. У праці «З історії фахової архівної освіти в Україні (1918–1927 рр.)» І. Б. Матяш аналізує процес створення на теренах України синкретичного вищого навчального закладу архівно-бібліотечно-музейного профілю; стверджує, що первістком фахової підготовки українських архівістів став Київський археологічний інститут [35, с. 29]. У статті «Перший український осередок фахової підготовки архівістів» дослідниця підкреслює, що надзвичайно сучасним залишається донині проголошене фундаторами КАІ гасло: «Могутнє піднесення національної самосвідомості повинне пробудити зацікавлення

далеким минулим рідного народу і поставити на нові начала вивчення і охорону пам'яток старовини» [36, с. 72]. Інші наукові розвідки І.Б. Матяш також висвітлюють окремі сторінки історії КАІ та його викладачів [37-40].

У монографії та статтях А. О. Гомоляко на основі широкої бази документальних джерел, які відтворюють досить складний історичний період, з'ясована неоціненна роль В. Ю. Данилевича в ініціюванні, організації та функціонуванні КАІ [41; 42]. І.В. Верба опублікував монографію про життя та творчість Наталії Полонської-Василенко та був упорядником її спогадів [43]. У першій праці доведено, що КАІ був єдиним в Україні вищим навчальним закладом, який готував високопрофесійні кадри археологів, бібліотекарів, архівістів та мистецтвознавців. Наталя Дмитрівна читала у ньому курси історії зовнішнього побуту, первісної та побутової археології. Крім того, вона виконувала обов'язки вченого секретаря. КАІ, окрім загальноприйнятих дисциплін, розширював межі пізнання слухачів і з спеціальних предметів, насамперед, з генеалогії, геральдики, сфрагістики, нумізматики, хронології, метрології, палеографії, без знання яких не можна виховати справжнього майстра своєї справи [44, с. 87].

До загальних праць, які аналізують розвиток освіти і науки України початку ХХ ст., можна віднести статтю О. Ф. Коновець «Наукова комунікація в Україні в 20-30-х роках» [45]. Автор стверджує, що 20-ті роки стали періодом формування національної системи науки і наукових комунікацій. Українська наука, де успішно розвивалися як фундаментальні дослідження, так і прикладні, досягла світового рівня. Однак надалі, умови й обставини почали зловісно змінюватися, ідеологічний тиск дедалі відчутніше поширювався й на науку. Зростаючі тенденції централізації і бюрократизації суспільного життя негативно вплинули на стан наукових досліджень, освітянський рух.

У статті А. С. Яненко та С. В. Тарнавської «Підготовка та підвищення кваліфікації археологічних кадрів при музеях УСРР (1920-ті – початок 1930-

х рр.)» розглядаються форми підготовки та підвищення кваліфікації наукових та науково-педагогічних кадрів археологів при музеях УСРР. Стверджується, що у перші післяреволюційні роки були реорганізовані або утворені нові науково-дослідні інституції – установи при Всеукраїнській академії наук, вищих навчальних закладах, музеї, науково-дослідні кафедри, – які зосередили у своїх стінах більшість т.зв. сформованих дослідників і разом з тим покликали до життя проблему нестачі нових наукових кадрів [46, с. 363-364].

У «Записках Наукового товариства ім. Шевченка» (1962 р.) була опублікована розвідка Наталії Дмитрівни Полонської-Василенко, в якій вона аналізувала історичну науку в Україні за радянської доби та долю істориків. «В час, коли всі вищі школи були зв'язані марксо-ленінською ідеологією і вивчення історії замінювалося вивченням класової боротьби, Археологічний інститут зберігав наукову незалежність до самої ліквідації в 1925 році. Це була єдина висока школа в Києві, яка залишилася в значній мірі вільною. Звичайно, і там читали курс «діалектичного матеріалізму», вели семінар марксизму, але вони залишалися як окремі дисципліни і не відбивалися на інших дисциплінах. Значна частина науковців 20-их років пройшла через Археологічний інститут» [47, с. 28].

Сергій Іванович Білокін у праці «На шляхах інституціоналізації. До соціальної історії гуманітарних наук в Україні, ХХ ст.» розповідає, що коли українці одержали державність, виникло кілька установ, що надавали наукові звання. Це були Українська державна академія мистецтв і Київський археологічний інститут. Першу заснувала Центральна Рада, другу – Гетьманат [48]. У збірці «Репресоване краєзнавство» містяться відомості про історію існування КАІ, ректорство Ф. І. Шміта, надаються відомості із звіту інституту за 1922 р., лист КАІ до Всеукраїнського центрального виконавчого комітету, Ради народних комісарів України, Наркомату освіти республіки, Всеукраїнської академії наук, Київського губернського виконавчого комітету

про необхідність прийняття пам'яткоохоронних заходів у процесі вилучення церковних цінностей у фонд боротьби з голодом, датований 6 березня 1922 р. [49, с. 365].

У статті В. А. Колеснікової «История становления археологических структур Украинской академии наук» повідомляється, що одним із завдань Комітету з охорони пам'яток старовини та мистецтва була реорганізація КАІ – навчального закладу з підготовки професійних дослідників. Необхідно було виробити детальний статут інституту, навчальну програму, запросити викладачів. Але ні програмної діяльності, ні жодного засідання в названому комітеті не було [50, с. 176-177].

Педагогічній діяльності Данила Щербаківського присвячена наукова розвідка Л. Сержант [51]. До викладання в КАІ Д. М. Щербаківського було запрошено 25 жовтня 1918 р. Він читав курси «Українське мистецтво», «Українське народне мистецтво», лекції з історії світового мистецтва, вів семінар-практикум з українського народного мистецтва.

У статті А. М. Чередниченко знаходимо відомості, що слухачкою КАІ була К. В. Томашевська, а в березні 1925 р. П. П. Курінний взяв на себе обов'язки проректора КАІ, щодня бував там з 9 години в той час, як мав у Музеї службу, що цілком його забезпечувала [52, с. 84].

Праці О. В. Юркової присвячені білорусько-українському вченому Митрофану Вікторовичу Довнар-Запольському, який з жовтня 1917 р. по серпень 1919 р. очолював Київський археологічний інститут [53].

Традиційній археографії в курсах Київського археологічного інституту присвячено інформативне повідомлення Л. Константинеску [54].

У спогадах П. П. Скоропадського описано реформи в початковій та вищій школі досліджуваного періоду, але безпосередньо про КАІ згадки немає [55].

Окремої уваги заслуговує і праця Ю. М. Кочубея та Е. Г. Циганкової «Орієнтальне мистецтво в Україні в 20–30-х рр. ХХ ст. В.М. Зуммер (1885–

1970)», в якій автори так описують КАІ: «... керівники інституту, який проіснував до 1924 р., і його викладачі були, за деяким винятком, високоосвіченими з широким світоглядом фахівцями, справжніми ерудованими вченими, які намагалися дати своїм слухачам глибокі знання світового мистецтва, прищепити кращі дослідницькі традиції та широкі культурні запити» [56, с. 7].

Таким чином, історіографічний аналіз свідчить, що на даний час накопичено багатий матеріал та зроблено перші спроби подати окремі аспекти з історії археологічного інституту Києва. Але ці напрацювання потребують комплексної і цілісної розробки багатьох моментів організації та діяльності закладу.

Література:

1. *Історія Академії наук Української РСР / [Б. Є. Патон, В. М. Глушков, С. М. Черніков та ін.]. – К.: Наукова думка, 1982. – 859 с.*
2. *Історія Національної академії наук України. 1918–1933: науково-довідковий апарат [Упоряд. О. О. Колобов та ін.]. – К.: НБУВ, 2002. – 448 с.*
3. *Історія Академії наук України. 1918-1923: документи і матеріали. [Упоряд. В. Г. Шмельов та ін.]. – К.: Наукова думка, 1993. – 376 с.*
4. *Комаренко Н.В. Установи історичної науки в Українській РСР (1917–1937 рр.) / Н. В. Комаренко. – К.: Наукова думка, 1973. – 171 с.*
5. *Шовкопляс І. Г. Розвиток радянської археології на Україні (1917–1966): бібліографія / І. Г. Шовкопляс. – К.: Наукова думка, 1969. – 343 с.*
6. *Вербовий О. В. Наукова та педагогічна діяльність Василя Базилевича (1892 – 1943): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / О. В. Вербовий; Держ. ком. арх. України, Укр. наук.-дослід. ін-т арх. справи та документознавства. – К., 2004. – 17 с.*

7. Ємчук О. С. І. Маслов – один із талановитих учнів школи академіка В. М. Перетца / О. Ємчук // *Волинські історичні записки: зб. наук. пр. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – Т. 2. – С. 208-212.*

8. Ємчук О. Федір Ернст та Сергій Маслов / О. Ємчук // *Пам'ятки України: історія та культура. – 2012. – № 10. – С. 38-43.*

9. Ємчук О. І. С. І. Маслов: формування особистості вченого / О. І. Ємчук // *Волинські історичні записки: зб. наук. пр. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – Т. 1. – С. 219-225.*

10. Ємчук О. І. Сергій Іванович Маслов (1880–1957) як учений, організатор архівної та бібліотечної справи: дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Ємчук Оксана Ігорівна; Держ. комітет архівів України. – К., 2010. – 223 арк.

11. Ємчук О. І. Сергій Іванович Маслов (1880–1957) як учений, організатор архівної та бібліотечної справи: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / О. І. Ємчук; Держ. комітет архівів України. – К., 2010. – 19 с.

12. Приходько Л. Ф. Олександр Сергійович Грушевський – історик, організатор архівної та бібліотечної справи, педагог: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Л. Ф. Приходько; Держ. комітет архівів України; Український НДІ архів. справи та документознавства. – К., 2005. – 19 с.

13. Ходак І. О. Наукова діяльність Данила Щербаківського в контексті історії українського мистецтвознавства першої третини ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. мистецтвознав.: 17.00.05 / І. О. Ходак; Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – К., 2010. – 19 с.

14. Водотика С. Г. О. Ю. Гермайзе / С. Г. Водотика, В. Ф. Кондрашов // *Український історичний журнал. – 1992. – № 12. – С. 80-90.*

15. Ситник О. М. Василь Григорович Ляскоронський / О. М. Ситник // *Український історичний журнал. – 1990. – № 2. – С. 88-99.*

16. Курас Г. В. А. Шугаєвський – історик, археолог, нумізмат / Г. Курас, Р. Якушева-Омельянчик // Київська старовина: наук. попул. та літер. журнал. – 1995. – № 5. – С. 88-96.

17. Павлова В. В. Сторінки життя та наукова діяльність В.Є. Козловської / В. В. Павлова // Археологія. – 2007. – № 4. – С. 70-83.

18. Майко І. Товариш Ернста Всеволод Зуммер / І. Майко // Пам'ятки України: історія та культура. – 2012. – № 10. – С. 48-55.

19. Григор'єва Л. Роль В. Б. Антоновича (1834–1908) у формуванні української археології / Л. Григор'єва // Етнічна історія народів Європи. – 2011. – Вип. 35. – С. 49-54.

20. Якобчук Н. О. Іван Каманін – подвижник української історичної науки (до 160-річчя від дня народження) / Н. О. Якобчук // Архіви України. – 2010. – № 5. – С. 188-199.

21. Панькова С. Сергій Шамрай: вибір шляху (Штрихи до біографії небожа і учня Михайла Грушевського) / С. Панькова // Український історик. – 2002. – Т. 39. – № 1/4. – С. 313-338.

22. Білокінь С. Мистецтвознавець Наталя Коцюбинська. Н. Коцюбинська та Є. Спаська про свого вчителя – Д. Щербаківського / С. Білокінь // Треті Гончарівські читання. – Київ, 26-28 січня 1996 р. Регрес і регенерація в народному мистецтві. Меценатство в Україні. Музей Івана Гончара в 1995 році. Програма-запрошення. Тези і резюме доповідей. – Музей Івана Гончара. – К., 1996. – С. 10-11.

23. Корпусова В. М. Вязьмітіна Марія Іванівна / В.М. Корпусова // Українська біографістика: зб. наук. праць. – К.: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 1996. – Вип. 4. – 2008. – С. 475-477.

24. Корпусова В. М. Коцюбинська Наталія Антонівна / В. М. Корпусова // Українська біографістика: зб. наук. праць. – К.: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 1996. – Вип. 4. – 2008. – С. 480-481.

25. Корпусова В. М. Кульженко (Гудалова – Кульженко) Поліна Аркадіївна / В. М. Корпусова // Українська біографістика: зб. наук. праць. – К.: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 1996. – Вип. 4. – 2008. – С. 484-486.

26. Корпусова В. М. Родина О. П. Новицького, М. Вязмітіна – київські друзі М. Волошина / В. М. Корпусова // Українська біографістика: збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 5. – С. 176-185.

27. Студенець Н. В. Новицька Марія Олексіївна / Н. В. Студенець // Українська біографістика: зб. наук. праць. – К.: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 1996. – Вип. 4. – 2008. – С. 487-489.

28. Студенець Н. В. Спаська Євгенія Юріївна / Н. В. Студенець // Українська біографістика: зб. наук. праць. – К.: Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 1996. – Вип. 4. – 2008. – С. 490-492.

29. Горькова А. О. Пам'яткоохоронна діяльність студентів першого приватного археологічного інституту в Києві / А. О. Горькова // Праці Центру пам'яткознавства: зб. наук. пр. – Вип. 22. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2012. – С. 50-55.

30. Лукашевич О. Археологічна освіта на українських землях в другій половині XIX – на початку XX ст. / О. Лукашевич // Наукові записки з української історії: зб. наук. статей. – Вип. 35. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 34-38.

31. Матяш І. Б. Архівна наука і освіта в Україні 1920–1930-х років / І. Б. Матяш. – К., 2000. – 591 с.

32. Матяш І. Б. Архівна наука і освіта в Україні 1917-го–1930-х років: автореф. дис. ... докт. іст. наук: 07.00.06 / І. Б. Матяш; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 33 с.

33. Матяш І. Б. Археологические институты в Украине: вклад в развитие архивного образования / И. Б. Матяш // Отечественные архивы: научно-практ. журнал. – №6. – 1999. – С. 27-35.

34. Матяш І. Джерела до вивчення історії архівної науки і освіти в Україні 1920-1930-х років / І. Матяш // *Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: міжвідомчий науковий збірник.* – 2001. – Вип. 3: *джерелознавчі дисципліни.* – С. 271-302.

35. Матяш І. З історії фахової архівної освіти в Україні (1918–1927 рр.) / І. Матяш // *Студії з архівної справи та документознавства.* – 1998. – Т. 3. – С. 27-44.

36. Матяш І. Перший український осередок фахової підготовки архівістів (до 80-ліття Київського археологічного інституту) / І. Матяш // *Київська старовина.* – 1998. – № 6(324). – С. 53-73.

37. Матяш І. Василь Базилевич: грані таланту й трагізм долі / І. Матяш // *Київська старовина.* – 2000. – № 4(334). – С. 123-134.

38. Матяш І. Яскрава постать української науки: Сергій Маслов і архівна справа / І. Матяш // *Спеціальні історичні дисципліни: питання історії та методики.* – К., 2002. – Число 8-9. – Ч. 2. – С. 247-267.

39. Матяш І. Б. Джерельна база історії архівної справи (Київський археологічний інститут) / І. Б. Матяш // *Спеціальні галузі історичної науки. Зб. на пошану Марка Якимовича Варшавчика.* – К., 1999. – С. 81-91.

40. Матяш І. Б. Зміст і форми архівної освіти у Київському археологічному інституті (1918–1920 рр.) / І. Б. Матяш // *Історія України. Маловідомі імена, події, факти: збірник статей.* – К., 1999. – Вип. 5. – С. 207-220.

41. Гомоляко А. О. Науково-педагогічна діяльність Василя Данилевича: монографія / А. О. Гомоляко. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. – 164 с.

42. Гомоляко А. Роль В. Ю. Данилевича у створенні та діяльності Археологічного інституту в Києві / А. Гомоляко // *Література та культура Полісся.* – 2011. – Вип. 65.

43. Полонська-Василенко Наталія. Спогади [упоряд. В. Шевчук] / Н. Полонська-Василенко. – К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 591 с.

44. Верба І. В. Життя і творчість Наталії Полонської-Василенко (1884–1973): монографія / І. В. Верба. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008. – 324 с.

45. Коновець О. Ф. Наукова комунікація в Україні в 20–30-х роках / О. Ф. Коновець // Наукові записки Інституту журналістики. – К.: Інститут журналістики, 2002. – Т. 8. – С. 163–171.

46. Яненко А. С. Підготовка та підвищення кваліфікації археологічних кадрів при музеях УСРР (1920-ті – початок 1930-х рр.) / А. С. Яненко, С. В. Тарнавська // Сіверщина в історії України: зб. наук. праць. – К. - Глухів, 2011. – Вип. 5.– С. 363-367.

47. Полонська-Василенко Н. Історична наука в Україні за советської доби та доля істориків / Н. Полонська-Василенко // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (Праці історично-філософської секції. Збірник на пошану українських вчених, знищених большевицькою Москвою). – Париж-Чикаго, 1962. – Т. CLXXIII. – С. 7-124.

48. Білокінь С. На шляхах інституціоналізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.s-bilokin.name/Culture/Xanko.html. – Назва з екрану.

49. Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки) / [Л. Л. Бабенко та ін.]. – К.: Рідний край: Хмельницький РВВ, 1991. – 492 с.

50. Колесникова В. А. История становления археологических структур Украинской академии наук / В. А. Колесникова // История археологии: личности и школы: материалы Международной научной конференции к 160-летию со дня рождения В. В. Хвойки (Киев (5-8.10.2010)). – СПб.: Нестор-История, 2011. – С. 176-180.

51. Сержант Л. Педагогічна діяльність Данила Щербаківського / Л. Сержант // Музейна справа та музейна політика в Україні ХХ ст.: збірник

наукових праць за ред. д-ра мист. М. Селівачова. – К.: Златограф, 2004. – С. 113-118.

52. Чередниченко А. М. Ф. І. Шміт та Ф. М. Морозов: біля витоків Музею культур та побуту на території Києво-Печерської лаври (1920-ті рр.) / А. М. Чередниченко // Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури: зб. наук. праць. – К., 2013. – Вип. 28. – С. 77-85.

53. Юркова О. Митрофан Довнар-Запольський та Донський археологічний інститут: точка перетину / О. Юркова // Архіви України. – 2009. – № 5(265). – С. 220-228.

54. Константінеску Л. Традиційна археографія в курсах Київського археологічного інституту (інформативне повідомлення) / Л. Константінеску // Матеріали ювілейної конференції, присвяченої 150-річчю Київської археографічної комісії (Київ-Седнів, 18-21 жовтня 1993 р.). – К., 1997. – С. 103-123.

55. Скоропадський П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський. – К. - Філадельфія, 1995. – 493 с.

56. Кочубей Ю. М. Орієнтальне мистецтво в Україні в 20-30-х рр. ХХ ст. В. М. Зуммер (1885 – 1970) / Ю. М. Кочубей, Е. Г. Циганкова. – К.: ВД «Стилос», 2005. – 316 с.

References:

1. Istorija Akademiji nauk Ukrajinskoj RSR / [B. Je. Paton, V. M. Ghlushkov, S. M. Chernikov ta in.]. – K.: Naukova dumka, 1982. – 859 s.

2. Istorija Nacionalnoji akademiji nauk Ukrajiny. 1918–1933: naukovodovidkovyj aparat [Uporjad. O. O. Kolobov ta in.]. – K.: NBUV, 2002. – 448 s.

3. Istorija Akademiji nauk Ukrajiny. 1918-1923: dokumenty i materialy. [Uporjad. V. Gh. Shmeljov ta in.]. – K.: Naukova dumka, 1993. – 376 s.

4. Komarenko N. V. Ustanovy istorichnoji nauky v Ukrajinskoj RSR (1917–1937 rr.) / N. V. Komarenko. – K.: Naukova dumka, 1973. – 171 s.

5. *Shovkopljias I. Gh. Rozvytok radjansjkoji arkheologhiji na Ukrajinii (1917–1966): biblioghrafija / I.Gh. Shovkopljias. – K.: Naukova dumka, 1969. – 343 s.*

6. *Verbovyj O. V. Naukova ta pedaghoghichna dijajlnistj Vasylja Bazylevycha (1892 – 1943): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.06 / O. V. Verbovyj; Derzh. kom. arkh. Ukrajinyy, Ukr. nauk.-doslid. in-t arkh. spravy ta dokumentoznavstva. – K., 2004. – 17 s.*

7. *Jemchuk O. S. I. Maslov – odyz iz talanovytykh uchniv shkoly akademika V. M. Peretca / O. Jemchuk // Volynsjki istorychni zapysky: zb. nauk. pr. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2009. – T. 2. – S. 208-212.*

8. *Jemchuk O. Fedir Ernst ta Serghij Maslov / O. Jemchuk // Pam'jatky Ukrajinyy: istorija ta kuljtura. – 2012. – № 10. – S. 38-43.*

9. *Jemchuk O. I. S.I. Maslov: formuvannja osobystosti vchenogho / O. I. Jemchuk // Volynsjki istorychni zapysky: zb. nauk. pr. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2008. – T. 1. – S. 219-225.*

10. *Jemchuk O. I. Serghij Ivanovyh Maslov (1880–1957) jak uchenyj, orghanizator arkhivnoji ta bibliotechnoji spravy: dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.06 / Jemchuk Oksana Ighorivna; Derzh. komitet arkhiviv Ukrajinyy. – K., 2010. – 223 ark.*

11. *Jemchuk O. I. Serghij Ivanovyh Maslov (1880–1957) jak uchenyj, orghanizator arkhivnoji ta bibliotechnoji spravy: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.06 / O. I. Jemchuk; Derzh. komitet arkhiviv Ukrajinyy. – K., 2010. – 19 s.*

12. *Prykhodjko L. F. Oleksandr Serghijovyh Ghrushevsjkyj – istoryk, orghanizator arkhivnoji ta bibliotechnoji spravy, pedaghogh: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.06 / L. F. Prykhodjko; Derzh. komitet arkhiviv Ukrajinyy; Ukrajinjsjkyj NDI arkhiv.spravy ta dokumentoznavstva. – K., 2005. – 19 s.*

13. *Khodak I. O. Naukova dijajlnistj Danyla Shherbakivsjkogho v konteksti istoriji ukrajinsjkogho mystectvoznava pershoji tretyny XX st.: avtoref. dys. ... kand. mystectvoznav.: 17.00.05 / I. O. Khodak; In-t mystectvoznav.,*

folklorystyky ta etnologhiji im. M. T. Ryljsjkogho NAN Ukrajinu. – K., 2010. – 19 s.

14. *Vodotyka S. Gh. O. Ju. Ghermajze / S. Gh. Vodotyka, V. F. Kondrashov // Ukrajinjskij istorychnyj zhurnal. – 1992. – № 12. – S. 80-90.*

15. *Sytnyk O. M. Vasylj Ghryghorovykh Ljaskoronskij / O. M. Sytnyk // Ukrajinjskij istorychnyj zhurnal. – 1990. – № 2. – S. 88-99.*

16. *Kuras Gh. V. A. Shughajevskij – istoryk, arkheologh, numizmat / Gh. Kuras, R. Jakusheva-Omeljjanichuk // Kyjivjska starovyna: nauk. popul. ta liter. zhurnal. – 1995. – № 5. – S. 88-96.*

17. *Pavlova V. V. Storinky zhyttja ta naukova dijalnistj V. Je. Kozlovsjkoi / V. V. Pavlova // Arkheologhija. – 2007. – № 4. – S. 70-83.*

18. *Majko I. Tovarysh Ernsta Vsevolod Zummer / I. Majko // Pam'jatky Ukrajinu: istorija ta kuljtura. – 2012. – № 10. – S. 48-55.*

19. *Ghryghor'jeva L. Rolj V. B. Antonovycha (1834–1908) u formuvanni ukrajinjskoi arkheologhiji / L. Ghryghor'jeva // Etnichna istorija narodiv Jevropy. – 2011. – Vyp. 35. – S. 49-54.*

20. *Jakobchuk N. O. Ivan Kamanin – podvyzhnyk ukrajinjskoi istorychnoji nauky (do 160-richchja vid dnja narodzhennja) / N. O. Jakobchuk // Arkhivy Ukrajinu. – 2010. – № 5. – S. 188-199.*

21. *Panjкова S. Serghij Shamraj: vybir shljakhu (Shtrykhy do bioghrafiji nebozha i uchnja Mykhajla Ghryshevskogho) / S. Panjkova // Ukrajinjskij istoryk. – 2002. – T. 39. – № 1/4. – S. 313-338.*

22. *Bilokinj S. Mystectvoznavecj Natalja Kocjubynjska. N. Kocjubynjska ta Je. Spasjka pro svogho vchytelja – D. Shherbakivskogho / S. Bilokinj // Treti Ghoncharivskij chytannja. – Kyjiv, 26-28 sichnja 1996 r. Reghres i regheneracija v narodnomu mystectvi. Mecenatstvo v Ukrajinu. Muzej Ivana Ghonchara v 1995 roci. Prohrama-zaproshehennja. Tezy i rezjume dopovidej. – Muzej Ivana Ghonchara. – K., 1996. – S. 10-11.*

23. Korpusova V. M. *Vjazmitina Marija Ivanivna / V. M. Korpusova // Ukrajinjska bioghrafistyka: zb. nauk. pracj. – K.: Nac. b-ka Ukrajinny im. V. I. Vernadsjkogho, 1996. – Vyp. 4. – 2008. – S. 475-477.*
24. Korpusova V.M. *Kocjubynsjka Natalija Antonivna / V.M. Korpusova // Ukrajinjska bioghrafistyka: zb. nauk. pracj. – K.: Nac. b-ka Ukrajinny im. V. I. Vernadsjkogho, 1996. – Vyp. 4. – 2008. – S. 480-481.*
25. Korpusova V. M. *Kulzhenko (Ghudalova – Kulzhenko) Polina Arkadijivna / V. M. Korpusova // Ukrajinjska bioghrafistyka: zb. nauk. pracj. – K.: Nac. b-ka Ukrajinny im. V. I. Vernadsjkogho, 1996. – Vyp. 4. – 2008. – S. 484-486.*
26. Korpusova V.M. *Rodyna O.P. Novycjkogho, M. Vjazmitina – kyjivskji druzi M. Voloshyna / V.M. Korpusova // Ukrajinjska bioghrafistyka: zbirnyk naukovykh pracj. – 2009. – Vyp. 5. – S. 176-185.*
27. Studenecj N. V. *Novycjka Marija Oleksijivna / N. V. Studenecj // Ukrajinjska bioghrafistyka: zb. nauk. pracj. – K.: Nac. b-ka Ukrajinny im. V. I. Vernadsjkogho, 1996. – Vyp. 4. – 2008. – S. 487-489.*
28. Studenecj N. V. *Spasjka Jevghenija Jurijivna / N. V. Studenecj // Ukrajinjska bioghrafistyka: zb. nauk. pracj. – K.: Nac. b-ka Ukrajinny im. V.I. Vernadsjkogho, 1996. – Vyp. 4. – 2008. – S. 490-492.*
29. Ghorjkova A. O. *Pam'jatkoohoronna dijalnistj studentiv pershogho pryvatnogho arkheologhichnogho instytutu v Kyjevi / A. O. Ghorjkova // Praci Centru pam'jatkoznavstva: zb. nauk. pr. – Vyp. 22. – K.: Centr pam'jatkoznavstva NAN Ukrajinny i UTOPIK, 2012. – S. 50-55.*
30. Lukashevych O. *Arkheologhichna osvita na ukrajinsjkykh zemljakh v drughij polovyni XIX – na pochatku XX st. / O. Lukashevych // Naukovi zapysky z ukrajinsjkoji istoriji: zb. nauk. statej. – Vyp. 35. – Perejaslav-Khmeljnyckyj, 2014. – S. 34-38.*
31. Matjash I.B. *Arkhivna nauka i osvita v Ukrajinii 1920–1930-kh rokiv / I.B. Matjash. – K., 2000. – 591 s.*

32. *Matjash I. B. Arkhivna nauka i osvita v Ukrajinі 1917-gho–1930-kh rokiv: avtoref. dys. ... dokt. ist. nauk: 07.00.06 / I. B. Matjash; Kyjiv. nac. un-t im. T. Shevchenka. – K., 2001. – 33 s.*
33. *Matyash I. B. Arkheologicheskie instituty v Ukraine: vklad v razvitie arkhivnogo obrazovaniya / I.B. Matyash // Otechestvennyye arkhivy: nauchno-prakt. zhurnal. – №6. – 1999. – S. 27-35.*
34. *Matjash I. Dzherela do vyvchennja istoriji arkhivnoji nauky i osvity v Ukrajinі 1920-1930-kh rokiv / I. Matjash // Arkhivoznavstvo. Arkheografija. Dzhereloznavstvo: mizhvidomchyj naukovyj zbirnyk. – 2001. – Vyp. 3: dzhereloznavchi dyscypliny. – S. 271-302.*
35. *Matjash I. Z istoriji fakhovoji arkhivnoji osvity v Ukrajinі (1918–1927 rr.) / I. Matjash // Studiji z arkhivnoji spravy ta dokumentoznavstva. – 1998. – T. 3. – S. 27-44.*
36. *Matjash I. Pershyj ukrajinsjkyj oseredok fakhovoji pidghotovky arkhivistiv (do 80-littja Kyjivsjkogho arkheologhichnogho instytutu) / I. Matjash // Kyjivsjka starovyna. – 1998. – № 6(324). – S. 53-73.*
37. *Matjash I. Vasylj Bazylevyh: ghrani talantu j traghizm doli / I. Matjash // Kyjivsjka starovyna. – 2000. – № 4(334). – S. 123-134.*
38. *Matjash I. Jaskrava postatj ukrajinsjkoji nauky: Serghij Maslov i arkhivna sprava / I. Matjash // Specialjni istorychni dyscypliny: pytannja istoriji ta metodyky. – K., 2002. – Chyslo 8-9. – Ch. 2. – S. 247-267.*
39. *Matjash I. B. Dzhereljna baza istoriji arkhivnoji spravy (Kyjivsjkyj arkheologhichnyj instytut) / I.B. Matjash // Specialjni ghaluzi istorychnoji nauky. Zb. na poshanu Marka Jakymovycha Varshavchyka. – K., 1999. – S. 81-91.*
40. *Matjash I. B. Zmist i formy arkhivnoji osvity u Kyjivsjkomu arkheologhichnomu instytuti (1918–1920 rr.) / I. B. Matjash // Istorija Ukrajinj. Malovidomi imena, podiji, fakty: zbirnyk statej. – K., 1999. – Vyp. 5. – S. 207-220.*

41. Ghomoljako A.O. *Naukovo-pedagoghichna dijalnistj Vasylja Danylevycha: monoghrafija* / A.O. Ghomoljako. – Nizhyn: TOV «Vydavnyctvo «Aspekt-Polighraf», 2013. – 164 s.
42. Ghomoljako A. *Rolj V.Ju. Danylevycha u stvorenni ta dijalnosti Arkheologhichnogho instytutu v Kyjevi* / A. Ghomoljako // *Literatura ta kuljtura Polissja*. – 2011. – Vyp. 65.
43. Polonsjka-Vasylenko Natalija. *Spoghady [uporjad. V. Shevchuk]* / N. Polonsjka-Vasylenko. – K.: Vyd.dim «Kyjevo-Moghyljansjka akademija», 2011. – 591 s.
44. Verba I. V. *Zhyttja i tvorchistj Nataliji Polonsjkoji-Vasylenko (1884–1973): monoghrafija* / I.V. Verba. – Nizhyn: TOV «Vydavnyctvo «Aspekt-Polighraf», 2008. – 324 s.
45. Konovecj O.F. *Naukova komunikacija v Ukrajinі v 20–30-kh rokakh* / O. F. Konovecj // *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*. – K.: Instytut zhurnalistyky, 2002. – T. 8. – S. 163–171.
46. Janenko A. S. *Pidghotovka ta pivyshhennja kvalifikaciji arkeologhichnykh kadriv pry muzejakh USRR (1920-ti – pochatok 1930-kh rr.)* / A.S. Janenko, S.V. Tarnavsjska // *Siversshyna v istoriji Ukrajinjy: zb. nauk. pracj.* – K. - Ghlukhiv, 2011. – Vyp. 5. – S. 363-367.
47. Polonsjka-Vasylenko N. *Istorychna nauka v Ukrajinі za sovjetsjkoji doby ta dolja istorykiv* / N. Polonsjka-Vasylenko // *Zapysky Naukovogho tovarystva im. Shevchenka (Praci istorychno-filosofsjskoji sekciji. Zbirnyk na poshanu ukrajinsjkykh vchenykh, znyshhenykh bolshevycjkoju Moskvoju)*. – Paryzh-Chikagho, 1962. – T. CLXXIII. – S. 7-124.
48. Bilokinj S. *Na shljakhakh instytucionalizaciji [Elektronnyj resurs]*. – Rezhym dostupu: www.s-bilokin.name/Culture/Xanko.html. – Nazva z ekranu.
49. *Represovane krajeznavstvo (20–30-ti roky)* / [L.L. Babenko ta in.]. – K.: Ridnyj kraj: Khmeljnycjkyj RVV, 1991. – 492 s.

50. *Kolesnikova V. A. Istoriya stanovleniya arkeologicheskikh struktur Ukrainiskoy akademii nauk / V. A. Kolesnikova // Istoriya arkeologii: lichnosti i shkoly: materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii k 160-letiyu so dnya rozhdeniya V. V. Khvoyki (Kiev (5-8.10.2010)). – SPb.: Nestor-Istoriya, 2011. – S. 176-180.*
51. *Serzhant L. Pedagogichna dijalnistj Danyla Shherbakivskogho / L. Serzhant // Muzejna sprava ta muzejna polityka v Ukraini KhKh st.: zbirnyk naukovykh pracj za red. d-ra myst. M. Selivachova. – K.: Zlatoghraf, 2004. – S. 113-118.*
52. *Cherednychenko A. M. F. I. Shmit ta F. M. Morozov: bilja vytokiv Muzeju kultiv ta pobutu na terytoriji Kyjevo-Pechersjkoji lavry (1920-ti rr.) / A.M. Cherednychenko // Lavrsjkyj aljmanakh: Kyjevo-Pechersjka lavra v konteksti ukrajinsjkoji istoriji ta kuljтуры: zb. nauk. pracj. – K., 2013. – Vyp. 28. – S. 77-85.*
53. *Jurkova O. Mytrotfan Dovnar-Zapoljsjkyj ta Donsjkyj arkeologichnyj instytut: tochka peretynu / O. Jurkova // Arkhivy Ukrainy. – 2009. – № 5(265). – S. 220-228.*
54. *Konstantynesku L. Tradycijna arkeoghrafija v kursakh Kyjivskogho arkeologichnogho instytutu (informatyvne povidomlennja) / L. Konstantynesku // Materialy juvilejnoji konferenciji, prysvjachenoji 150-richchju Kyjivskoji arkeoghrafichnoji komisiji (Kyjiv-Sedniv, 18-21 zhovtnja 1993 r.). – K., 1997. – S. 103-123.*
55. *Skoropadsjkyj P. Spoghady: kinecj 1917 – ghrudenj 1918 / P. Skoropadsjkyj. – K. - Filadelfija, 1995. – 493 s.*
56. *Kochubej Ju.M. Orientaljne mystectvo v Ukraini v 20-30-kh rr. XX st. V. M. Zimmer (1885 – 1970) / Ju.M. Kochubej, E.Gh. Cyghankova. – K.: VD «Stylos», 2005. – 316 s.*